

(F. Čajka), Vladimír Kyas (Jana KUBĚNOVÁ), Ilona Páclová (K. Spurná), Ludmila Pacnerová (J. Kuběnová, Bohumil VYKYPĚL), Žofie Šarapatková (B. Vykypěl), Markéta Štěrbová (Ž. Šarapatková), Josef Vlášek (M. Černý) i Pavel Vyskočil (E. Bláhová, F. Čajka). U tim se portretima zrcali i slika vremena koje nije bilo nimalo sklono humanističkomu poslu.

Treća cjelina, *Přílohy*, donosi arhivsku građu kojom se bogato dokumentira i ilustrira svaka faza izrade rječnika, od ekscerpcije preko obrade do objavljivanja. Tu nalazimo tablične kronološke prikaze udjela svih suradnika u svim sveščićima (glavnih, izvršnih i znanstvenih urednika, uredništva, tajnikā uredništva, obrađivača, jezičnih revizora i revizora realija), primjere internih uputa i smjernica za ekscerpciju i obradu građe te normalizaciju natuknica, zapisnike, rasprave o problemima, korespondenciju suradnika i druge dokumente koji živo oslikavaju vrijeme u kojem je *Slovník* nastajao. Knjiga završava popisom kratica, češkim, ruskim i engleskim sažetkom te kazalom imena (str. 553–591).

Slovník jazyka staroslověnského sam je po sebi institucija. Kada su priči o njegovoj povijesti dodane obavijesti o projektima koji su s njim povezani, stavljene u kontekst za Češku dramatičnih desetljeća 20. stoljeća, dobiveno je dojmljivo štivo u kojem su u dobru omjeru zastupljeni vrijedni podatci iz povijesti struke i detalji iz osobne povijesti prvaka češke slavistike. Skupna monografija *Slovník jazyka staroslověnského. Historie, osobnosti a perspektivy* posveta je ljudima koji su u burnim vremenima, kada je blistavu znanstvenu karijeru mogao prekinuti »verbalni delikt«, ostvarili najveći pothvat slavenske leksikografije.

SANDRA POŽAR

HRVATSKA VERZIJA ALEKSANDRIDE

Hrvatska Aleksandrida. Kasni odjek jednoga srednjovjekovnog romana. Priredili Eduard HERCIGONJA; Marija-Ana DÜRRIGL. Hrvatska jezična baština. Novi niz. Knjiga 3. Matica hrvatska, Zagreb 2017., 230 str.

U novom nizu serije Hrvatska jezična baština Matice hrvatske objavljena je knjiga *Hrvatska Aleksandrida* s podnaslovom *Kasni odjek jednoga srednjovjekovnog romana*. Filolog akademik Eduard HERCIGONJA pripremio je izdanje transkribiranoga teksta *Romana o Aleksandru Velikom* prema *Derečkajevu rukopisu*. Transkripcija teksta s bilješkama i kritičkim aparatom obu-

hvaća središnji dio knjige (str. 79–202). Književna medievistica Marija-Ana DÜRRIGL napisala je *Uvod* (str. 7–73), književnopovijesni prikaz *Romana o Aleksandru Velikom* u europskoj i hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti te opis latiničkoga *Derečkajeva rukopisa* iz 17. stoljeća s posebnim osvrtom na poetičke i stilske osobine teksta Aleksandride. Pridodan je tumač imena i naziva, rječnik i bibliografija (str. 203–230).

Roman o Aleksandru Velikom, napisan na grčkom jeziku u helenističko doba, djelo je anonimnoga autora, iako se kao pisac spominje Pseudo-Kalisten (3. st.). Poznati su rani latinski, armenski, sirijski i koptski prijevodi, a latinski prijevod Julija Valerija iz 4. st., karolinški spis *Epitome Iulii Valerii* i tzv. Aleksandrovo pismo Aristotelu o čudesima Indije utjecali su na brojne verzije *Aleksandride* koje su pod imenom *Historiae de proeliis* kružile srednjovjekovnom Europom. Osobitu je popularnost roman stekao u starijim europskim književnostima, preveden je na više od 30 jezika, a sačuvan u oko 350 rukopisa. Uz više različitih latinskih verzija, francusku, njemačku, englesku, talijansku obradu i dr., postoji i slavenska inačica romana (tzv. srpska *Aleksandrida*) sačuvana u grčkoj, rumunjskoj, bugarskoj, ruskoj, srpskoj i hrvatskoj pismenosti. Dosad nije bilo moguće točno utvrditi vrijeme i mjesto nastanka južnoslavenske matrice *Aleksandride*, tako da to pitanje književni povjesničari, tekstolozi i lingvisti tek trebaju detaljnije proučiti. Prema nekim istraživanjima, onomastičke i leksičke osobine, osobito terminologija venetskoga govora, upućuju na to da je možda dalmatinska obala mogla biti prostor prvotne recepcije te *Aleksandride* (Jagić, Štefanić, Hercigonja). Druga pak proučavanja lokaliziraju južnoslavenski arhetip romana na katoličko područje između Pelješca i Crne Gore (Van den Berk).

U starijoj hrvatskoj književnosti *Aleksandrida* je sačuvana u dva kasnija rukopisa, hrvatskoćirilичnom *Rūdničkom rukopisu* 16. stoljeća (Rūdnica, Knjižnica Lobkowitz, sign. *VI Fe 40*) i u hrvatskolatiničkom tzv. *Derečkajevu rukopisu* iz 17. stoljeća (Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. *R 3495*). Prijepis na zapadnoj (hrvatskoj) ćirilici s nepoznate matice teksta *Aleksandride* prvi je objavio Vatroslav Jagić i zaključio da je najvjerojatnije nastao u zapadnoj Bosni ili u sjevernoj Dalmaciji, prema starijemu predlošku.¹ Čakavsko-ikavske jezične osobine teksta o Aleksandru u *Rūdničkom rukopisu* pokazuju se kao važna poveznica s kasnijim latiničkim rukopisom, što pak upućuje i na mogući čakavsko-glagoljski arhetip djela. Zbornik, koji je prepisao Ivan Derečkaj (Ioannes Derechkay) od 30. prosinca 1621. do 22. siječnja 1622. g.,

¹ Latinična transkripcija *Aleksandride* iz *Rūdničkoga rukopisa* objavljena je u: *Hrvatska srednjovjekovna književnost I, Legende i romani*, prir. Vesna Badurina Stipčević, Matica hrvatska, Zagreb, 2013: 277–369.

pronašao je Franjo Fancev u čakovečkoj biblioteci Nikole Zrinskoga. Zbornik je pisan čakavsko-kajkavsko-štokavskim jezikom. *Derečkajev rukopis* sadrži još dva tematski srednjovjekovna romana, *Roman o Troji* i *Priču o premudrom Akiru*. »Iako spomenute glagoljske tekstove (kao i pretpostavljeni glagoljski, čakavsko-ikavski predložak Derečkajeve *Aleksandride*) i *Derečkajev zbornik* razdvaja oko 150 godina, uočljiva je povezanost tih spisa s istom kulturnom sredinom, istim ambijentom zrinsko-frankopanskih posjeda.«² Dosadašnjim istraživanjima (Štefanić, Marinković, Hercigonja, Badurina Stipčević) već su potvrđene tekstološke sličnosti spomenutih romana u *Derečkajevu zborniku* i u glagoljskom *Petrisovu zborniku*, a buduća istraživanja mogla bi biti usmjerena prema traženju (možda glagoljskoga) predložka Aleksandrova romana. A jedan takav roman o Aleksandru Velikome maloga formata pisan glagoljicom (*unus liber Alexandri parvus in littera sclava*) spominje se i u inventaru imovine zadarskoga trgovca Damjana iz 1389. godine.

Priča o Aleksandru, makedonskom caru, vojskovođi i osnivaču svjetskoga carstva, započinje opisom neobičnih okolnosti njegova rođenja. On je sin odbjegloga egipatskoga cara Nektenaba (a ne Filipa Makedonskoga) i Olimpijade, žene Filipa kralja, kojoj se Nektenab javio u liku boga Amona. Kao mladić iznimne tjelesne ljepote bio je i izvrsno obrazovan jer ga je Aristotel poučavao filozofiji, a Nektenab astrologiji. Ispričana je i epizoda s divljim konjem Bucefalom, opisane su sjajne Aleksandrove pobjede nad Kumanima i pelagonijskim carem. U toj je posljednjoj vojni Filip bio izdajnički ranjen, ali ipak uspije ubiti izdajicu, nakon čega umire, a Aleksandar postaje carem. Nakon očeve smrti Aleksandar je postao kraljem, ali je ubrzo došao u sukob s perzijskim carem Darijem. Taj sukob predstavlja tematsku okosnicu znatnoga dijela romana. Aleksandar počinje osvajati Zapad, Atenu, Rim, svladava čovjekolike zvijeri, divlje krilate žene i dvoglave zmije. Iz Engleske on kreće prema Sredozemlju, dolazi do Troje i nakon četrnaestogodišnjega vojevanja vraća se u Makedoniju. Slijedi osvajanje Izraela, Egipta i Perzije. Porazivši Darija, Aleksandar se oženi njegovom kćerkom Roksanom. Sretan, Aleksandar odbacuje poganske bogove i obraća se vjeri u boga Sabaota. I dalje napreduje prema Istoku, osvaja Krezovo carstvo, putuje fantastičnim zemljama, sukobljava se sa psoglavcima, sa šestonogim i šestorukim ljudima i ogromnim morskim rakovima. Na povratku je pobijedio indijskoga cara Pora i borio se s Amazonkama. Nakon što mu je u snu prorok Jeremija najavio skorbu smrt, postao je sjetan i zamišljen. Život je završio tragično, jer ga je otrovao dvorjanin, a Roksana je skončala vlastitom rukom.

² Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost, Povijest hrvatske književnosti*, 2, Mladost, Liber, Zagreb, 1975: 383.

Roman o Aleksandru Velikom, najpoznatijem antičkom liku u kršćanskom srednjem vijeku, postao je zbog zanimljive fabule i maštovitih opisa orijentalnoga svijeta jedno od najpopularnijih djela starije književnosti. U stručnoj literaturi hrvatska je verzija *Aleksandride*, razvedene tematike i fabule, smatrana jednim od najuspjelijih djela hrvatskoga književnoga srednjovjekovlja. Fabula je stepenasto izgrađena s brojnim anegdotama i epizodama iz pustolovnoga života. Glavni lik Aleksandar prikazan je kao ideal srednjovjekovnoga viteza, pronicljivoga i hrabroga junaka, okrutnoga prema neprijateljima, milosrdnoga prema pobijeđenima, udvornoga prema ženama. Struktura je djela vrlo složena, na granici između povijesti, kronike, putopisa, memoara, fantastične proze i avanturističkoga romana. U ovoj knjizi analizirane poetičke i stilske značajke teksta upućuju na stilski repertorij srodan srednjovjekovnim književnim tekstovima, kao što su apokrifna djela apostolska, vizije i hagiografije. Među retoričko-figuralnim elementima ističu se metafore, alegorije, hiperbole, antiteze, različita ponavljanja.

U ovome izdanju latinična hrvatska verzija *Aleksandride* s početka 17. stoljeća donosi se u transkripciji, prateći stranicu i redak, kako je u izvorniku. Načela transkripcije i neka ortografska rješenja posebno su opisana. U kritičkom aparatu *Aleksandrida* iz *Derečkajeva rukopisa* uspoređena je s varijantama iz *Rūdničkog rukopisa* i *Sofijske (srpske) Aleksandride* iz 15. stoljeća, koja se čuva u Nacionalnoj knjižnici u Sofiji, sign. 771 (381). U bilješkama su objašnjena neka slabije razumljiva ili teško čitljiva mjesta i detaljnije su analizirani pojedini gramatički, jezično-stilski, kulturno-povijesni i književnopovijesni detalji.

Objavljivanje verzije *Aleksandride* iz *Derečkajeva rukopisa* zasigurno će potaknuti buduća lingvistička i tekstološka istraživanja *Romana o Aleksandru Velikom* u našoj staroj književnosti, kao i omogućiti usporedna proučavanja s drugim slavenskim i europskim varijantama toga djela. Ovo vrijedno, kritički pripremljeno izdanje hrvatske *Aleksandride* s opširnim uvodom, rječnikom i tumačem imena i naziva, postaje na taj način dostupno znanstvenicima za daljnja književnopovijesna, jezična, komparativna, kulturološka proučavanja, ali postaje pristupačno i drugim zainteresiranim čitateljima i ljubiteljima književnosti.

VESNA BADURINA STIPČEVIĆ